

УДК 330.342:338.2:336.2:339.9
 JEL classification: E26, H26, K42, O17, F63
[https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11\(3\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11(3))

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТІНЬОВОГО БІЗНЕСУ ТА МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

ВОЙЦЕХОВСЬКИЙ Максим

Аспірант кафедри Економіки підприємства та інвестицій
 Національний університет «Львівська Політехніка»
 e-mail: maksym.y.voitsekhovskyi@lpnu.ua

У статті досліджено тіньову економіку як глобальну проблему, що негативно впливає на державні фінанси, конкурентне середовище та економічний розвиток України. Визначено, що основними факторами тінізації є високе податкове навантаження, складне регулювання, корупція та низька довіра до державних інститутів. Метою роботи є аналіз міжнародного досвіду та економічних механізмів легалізації тіньового бізнесу з подальшою розробкою обґрунтованих рекомендацій для України. Проведено огляд успішних та невдалих практик різних країн (Італії, Ірландії, Індонезії, Грузії, Сінгапуру, Естонії), що застосовували податкові амністії, дерегуляцію, фіскальну прозорість, боротьбу з корупцією. Окреслено ключову роль держави, бізнесу та громадськості у процесі легалізації та оцінено позитивний вплив детінізації на економічний розвиток. Особливу увагу приділено інноваційним підходам, таким як використання цифрових технологій (блокчейн, електронне урядування, Big Data, безготівкові розрахунки) та міжнародній співпраці. За результатами аналізу українського досвіду (податкові амністії 2021-2023, дерегуляція, розвиток "Дії"), виявлено обмежену ефективність деяких механізмів через фрагментарність, низьку довіру та недосконалість судової системи. Запропоновано комплексний підхід для України, що поєднує системні реформи, посилену цифровізацію, зміцнення правового захисту та підвищення податкової культури, базуючись на кращих міжнародних практиках.

Ключові слова: тіньова економіка, легалізація бізнесу, податкова амністія, дерегуляція, боротьба з корупцією, цифровізація, міжнародний досвід, економічний розвиток.

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN LEGALIZING SHADOW BUSINESS AND POSSIBILITIES FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

VOYTSEKHOVSKY Maksym

Lviv Polytechnic National University

This article examines the shadow economy as a global problem that negatively impacts public finances, distorts the competitive environment, and hinders stable economic growth and effective social development in Ukraine. It's identified that the primary factors contributing to the shadow economy are high tax burdens, complex regulations, corruption, and a low level of trust in state institutions. The study aims to analyze international experience and economic mechanisms for legalizing shadow business, subsequently developing well-founded recommendations for Ukraine.

The paper reviews successful and unsuccessful practices from various countries (Italy, Ireland, Indonesia, Georgia, Singapore, Estonia) that have employed tax amnesties, deregulation, fiscal transparency, and anti-corruption measures. It outlines the key roles of the state, business, and civil society in the legalization process and assesses the positive impact of de-shadowing on economic development. Special attention is given to innovative approaches, such as the use of digital technologies (blockchain, e-governance, Big Data, cashless payments) and international cooperation.

Based on an analysis of Ukraine's experience (tax amnesties 2021-2023, deregulation, "Diia" application development), the study finds that some mechanisms have had limited effectiveness due to fragmentation, low trust, and an imperfect judicial system. A comprehensive approach is proposed for Ukraine, combining systemic reforms, enhanced digitalization, strengthening legal protection, and improving tax culture, drawing on best international practices.

Keywords: shadow economy, business legalization, tax amnesty, deregulation, anti-corruption, digitalization, international experience, economic development.

Стаття надійшла до редакції / Received 16.07.2025

Прийнята до друку / Accepted 12.08.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному глобалізованому світі тіньова економіка залишається однією з найгостріших проблем, що підриває основи сталого економічного розвитку країн, спотворює конкурентне середовище та суттєво зменшує фінансові надходження до державних бюджетів. В умовах швидких технологічних змін та зростаючої конкуренції, відсутність прозорих та легальних правил гри для всього бізнесу призводить до деформації ринків, зниження інвестиційної привабливості та посилення соціальної нерівності. Традиційні підходи до регулювання та контролю часто виявляються недостатньо ефективними для боротьби з багатограним та адаптивним тіньовим сектором.

Для українських підприємств і держави загалом, проблема тіньової економіки набуває особливої гостроти у зв'язку з необхідністю відновлення економіки після кризи та війни, інтеграції до глобальних

економічних ланцюгів та забезпечення сталого розвитку в умовах невизначеності. Масштабна тінізація призводить до втрат бюджетних доходів, які могли б бути спрямовані на відбудову інфраструктури, соціальні програми та підвищення обороноздатності. Проблематика полягає в тому, що значна частина економічної активності залишається поза державним контролем, що ускладнює формування ефективної економічної політики, впровадження інновацій та оперативне прийняття рішень. У цьому контексті легалізація тіньового бізнесу розглядається як дієвий підхід до розширення податкової бази, підвищення прозорості та довіри до державних інститутів, створення рівних умов для ведення бізнесу та, зрештою, забезпечення економічної стабільності та зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика тіньової економіки та механізмів її легалізації є предметом численних досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед зарубіжних дослідників, які зробили вагомий внесок у формування теоретичної та методологічної основи вивчення тіньового сектору, доцільно виділити Ф. Шнайдера, Д. Енсте, Г. Беккера, Е. де Сото, П. Бхагваті, які аналізували причини тінізації, методи її оцінки та ефективність різних механізмів детінізації (включаючи податкові амністії, дерегуляцію, боротьбу з корупцією). Важливі дослідження щодо впливу інституційної якості та верховенства права на тіньову економіку проводили Д. Асемоглу, Д. Джонсон, Дж. Робінсон та ін.

Серед українських науковців, які присвятили свої праці дослідженню тіньової економіки та шляхів її подолання в контексті національної економіки, варто відзначити таких, як В. Геєць, О. Амоша, Б. Кваснюк, А. Гальчинський, В. Дементьев, А. Єрмошенко, І. Лукинов, О. Сухоруков, І. Чугунов, Ю. Бажал та інші. Їхні роботи розкривають масштаби тінізації в Україні, її структурні особливості, вплив на економічну безпеку та пропонують шляхи детінізації з урахуванням національних реалій та міжнародного досвіду. Останні публікації зосереджуються на аналізі ефективності нещодавно впроваджених механізмів легалізації, таких як податкові амністії, та на ролі цифровізації у боротьбі з тіньовим сектором.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значні наукові та практичні напрацювання у сфері боротьби з тіньовою економікою, залишаються невирішені питання, які потребують поглибленого аналізу. Зокрема, багато ініціатив з легалізації, особливо в Україні, зіштовхуються з труднощами імплементації та досягнення довготривалого ефекту, що пояснюється не лише проблемами довіри та корупції, а й недостатньою адаптацією міжнародного досвіду до специфічних національних умов. Існує нагальна потреба у визначенні конкретних, ефективних та інноваційних механізмів легалізації, які б відповідали сучасним викликам, таким як цифровізація та глобалізація, і могли б бути системно інтегровані в українську економічну політику.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою цієї статті є комплексний аналіз міжнародного досвіду та різноманітних економічних механізмів легалізації тіньового бізнесу, включаючи інноваційні підходи. Це дозволить обґрунтувати можливості їх адаптації та ефективного впровадження в Україні для підвищення прозорості економіки, посилення її конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Тіньова економіка є глобальною проблемою, що постійно підриває державні фінанси, спотворює конкурентне середовище, перешкоджає стабільному економічному зростанню та ефективному соціальному розвитку. В Україні, незважаючи на значні зусилля та численні ініціативи, проблема тіньового сектору залишається надзвичайно гострою, вимагаючи комплексних та системних рішень. Метою цієї статті є ретельний аналіз міжнародного досвіду та різноманітних економічних механізмів легалізації тіньового бізнесу з подальшою розробкою обґрунтованих рекомендацій щодо їх потенційного застосування в умовах України. Для досягнення цієї мети необхідно проаналізувати міжнародний досвід та механізми легалізації тіньового бізнесу, детально розглянути як успішні, так і невдалі історії боротьби з тіньовим сектором у різних країнах, визначити ключову роль держави, бізнесу та громадськості у цьому складному процесі легалізації. Важливо також оцінити прямий та опосередкований вплив легалізації на загальний економічний розвиток країни, дослідити інноваційні підходи до легалізації та, насамкінець, розробити конкретні пропозиції щодо ефективного використання міжнародного досвіду в українських реаліях.

Тіньова економіка, що охоплює неформальний, нелегальний кримінальний сектори, є результатом дії численних факторів: високого податкового навантаження, складного та обтяжливого регулювання, широкомасштабної корупції, низького рівня довіри до державних інститутів, відсутності належного захисту прав власності та недосконалості судової системи. Її наслідки є руйнівними для держави та суспільства, починаючи від втрат бюджету і закінчуючи погіршенням соціальних стандартів. Легалізація тіньового бізнесу — це процес виведення економічної діяльності з тіні у правове поле, що вимагає застосування різноманітних механізмів: адміністративних, економічних, правових та інституційних. Оцінка розмірів

тіньової економіки є першим кроком до розробки ефективних стратегій боротьби з нею, а теоретичні моделі допомагають зрозуміти взаємозв'язки між чинниками та наслідками тіньової діяльності.

Міжнародний досвід у боротьбі з тіньовою економікою свідчить про різноманітність застосовуваних механізмів. Одним з найпоширеніших є податкові амністії, що надають можливість суб'єктам тіньового бізнесу легалізувати свої активи за спрощеною процедурою та зі сплатою знижених податків. Італія, наприклад, неодноразово використовувала такі амністії у 2001-2002 та 2009 роках для повернення капіталу з-за кордону, демонструючи значні обсяги повернених коштів, хоча й отримуючи критичні зауваження щодо довгострокового ефекту. Ірландія у 1988 році провела широкомасштабну податкову амністію, яка мала помітний вплив на податкові надходження. Індонезія у 2016-2017 роках здійснила одну з найбільших податкових амністій у світі, задекларувавши величезні обсяги активів, що стало цікавим кейсом для вивчення успіхів та уроків. Однак ефективність податкових амністій часто залежить від подальших системних реформ та рівня довіри до держави.

Іншим важливим механізмом є дерегуляція та спрощення ведення бізнесу. Грузія після 2004 року провела радикальні реформи, спрямовані на зниження корупції та значне спрощення бізнес-середовища, що призвело до стрімкого зростання її позицій у рейтингу Doing Business. Нова Зеландія також є прикладом послідовної політики дерегуляції та розвитку вільного ринку, що сприяє зменшенню тіньового сектору. Фіскальна політика та політика податкової прозорості також відіграють ключову роль. Скандинавські країни, такі як Швеція, Данія та Фінляндія, незважаючи на високі податки, демонструють високий рівень податкової культури та ефективне податкове адміністрування. Сінгапур, зі своїми низкими податками, прозорою податковою системою та жорсткими заходами проти корупції, є яскравим прикладом успішної стратегії. Боротьба з корупцією та зміцнення верховенства права є фундаментальними для легалізації. Естонія досягла значних успіхів завдяки цифровізації державних послуг, мінімізуючи контакти громадян з чиновниками та тим самим зменшуючи можливості для корупції. США застосовують комплексний підхід до боротьби з організованою злочинністю та відмиванням коштів, що також сприяє легалізації.

Досвід країн Латинської Америки, таких як Мексика та Бразилія, показує, що податкові амністії, хоча й часто використовуються, не завжди дають довгостроковий ефект через слабкість інститутів та високий рівень корупції. Натомість країни Східної Європи, зокрема Польща та Чехія, після переходу до ринкової економіки зосередилися на дерегуляції та боротьбі з корупцією. Південна Корея відома своїм суворим підходом до податкового законодавства та нещадною боротьбою з корупцією. Серед історій успіху варто виділити Грузію (реформи Саакашвілі), Естонію (завдяки цифровізації) та Сінгапур (завдяки прозорій системі), де фактори успіху включали комплексний підхід, політичну волю та послідовність реформ. Натомість невдачі у деяких країнах Латинської Америки та Африки були зумовлені відсутністю системного підходу, хронічною недовірою до держави та високим рівнем корупції. Роль держави у процесі легалізації є першочерговою. Вона полягає у створенні чіткої, прозорої та стабільної законодавчої бази, оптимізації податкового навантаження та ефективному податковому адмініструванні. Критично важливим є зміцнення правоохоронної системи, боротьба з корупцією, захист прав власності та забезпечення ефективної судової системи. Дерегуляція, адміністративні реформи та подальший інституційний розвиток є невід'ємними компонентами успішної стратегії. Бізнес, своєю чергою, повинен усвідомлювати переваги легальної діяльності, проявляти соціальну відповідальність, активно співпрацювати з державою у розробці реформ та розвивати саморегулювання через етичні кодекси.

Громадськість відіграє роль контролера, здійснюючи моніторинг діяльності державних органів, підтримуючи антикорупційні ініціативи та підвищуючи податкову культуру. Тиск громадськості на владу та активна участь у громадських ініціативах також є важливими.

Легалізація тіньового бізнесу має безпосередній позитивний вплив на економічний розвиток країни. Вона призводить до значного збільшення податкових надходжень та зміцнення бюджетної стабільності, що дозволяє фінансувати соціальні програми та інфраструктурні проекти. Це також сприяє покращенню інвестиційного клімату, зменшуючи ризики для інвесторів та підвищуючи довіру до економіки. Легалізація стимулює зростання ВВП та економічне зростання через перерозподіл ресурсів з тіньового в легальний сектор, що підвищує продуктивність. Вона також сприяє створенню нових робочих місць та покращенню умов праці шляхом формалізації зайнятості та захисту прав працівників. Крім того, легалізація веде до зменшення корупції та підвищення прозорості, зміцнюючи верховенство права, а також покращує соціальне забезпечення та загальний добробут населення через збільшення фінансування пенсій, охорони здоров'я та освіти.

Інноваційні підходи до легалізації відіграють все більш значущу роль. Використання технологій та цифрових інструментів є ключовим. Блокчейн-технології пропонують потенціал для забезпечення безпрецедентної прозорості фінансових операцій, реєстрації прав власності та реалізації смарт-контрактів. Електронне урядування (e-governance), як це успішно реалізовано в Естонії, дозволяє спростити адміністративні послуги та мінімізувати людський фактор, зменшуючи корупційні ризики. Великі дані (Big Data) та штучний інтелект (AI) можуть використовуватися для аналізу фінансових потоків, виявлення підозрілих операцій та прогнозування поведінки суб'єктів економіки. Електронні платежі та безготівкові розрахунки значно зменшують обіг готівки, що ускладнює тіньові операції, як це спостерігається у Сінгапурі

та скандинавських країнах. Розвиток альтернативних фінансових систем також може сприяти зменшенню тіньової економіки. Це включає цифрові валюти центральних банків (CBDC), які мають потенціал для забезпечення більшої прозорості та контролю, а також краудфандинг та P2P-кредитування, що є альтернативними джерелами фінансування для малого бізнесу, який прагне вийти з тіні. Мікрофінансування також може забезпечити доступ до фінансових послуг для тих, хто виключений з традиційної банківської системи. Співпраця з міжнародними організаціями та партнерами є життєво важливою для обміну досвідом та отримання підтримки у легалізації. Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОСР) надають технічну допомогу та рекомендації. FATF (Financial Action Task Force) встановлює міжнародні стандарти боротьби з відмиванням грошей, а Європейський Союз надає допомогу у гармонізації законодавства та доступ до фондів. Двосторонні угоди та співпраця також сприяють обміну інформацією та спільним проектам.

Україна, як і багато інших країн, постійно стикається з проблемою тіньової економіки, масштаби якої є значними і впливають на всі сфери життя. Для боротьби з цим явищем та з метою легалізації тіньового бізнесу, в Україні розроблялися та реалізовувалися (з різним ступенем успішності) декілька ключових економічних механізмів:

1. Податкові амністії:

Надання можливості фізичним особам (та деяким категоріям юридичних) задекларувати раніше приховані активи (кошти, майно, цінні папери тощо), з яких не були сплачені податки, та легалізувати їх, сплативши при цьому відносно низький одноразовий збір, без подальшої відповідальності за податкові правопорушення минулих періодів, в найбільш масштабному прояві було реалізовано з 1 вересня 2021 року по 1 березня 2023 року. Вона передбачала різні ставки збору залежно від місця розміщення активів та способу їх декларування (від 2,5% до 9%). На жаль, результати цієї амністії виявилися значно скромнішими, ніж очікувалося. За даними Державної податкової служби, за весь період було задекларовано близько 6,2 млрд грн активів, а відрахування до бюджету склали близько 379,5 млн грн (що еквівалентно приблизно 170 млн доларів США за курсом на той час). Це менше 1% від початкових очікувань. Серед основних причин низької ефективності амністії можна виділити загальну недовіру до держави, те, що не всі активи можна було легалізувати без підтвердження джерел, а також відсутність чіткого сигналу, що після амністії почнет системна та незворотна боротьба з незадекларованими активами. Безумовно, війна, що розпочалася у лютому 2022 року, також вплинула на пріоритети та можливості громадян щодо добровільного декларування.

2. Деретуляція та спрощення ведення бізнесу:

Це один з найбільш послідовних та ефективних напрямів реформ в Україні протягом останніх років. Уряд та Верховна Рада регулярно приймають рішення щодо скасування або спрощення різних дозволів та погоджень.

Наприклад, лише у квітні 2025 року Кабінет Міністрів скасував понад 200 інструментів державного регулювання, більшість з яких стосувалися сфер охорони здоров'я, санітарного контролю, агропромислового комплексу, охорони праці, торгівлі та будівництва. Створюються та діють електронні реєстри та сервіси ("Дія", електронні кабінети платника податків), що мінімізує людський фактор та спрощує взаємодію з державою. Була створена Міжвідомча робоча група з дерегуляції, яка систематично переглядає регуляторні інструменти. Саме тому Деретуляція має значний потенціал для легалізації бізнесу в Україні, оскільки зменшує стимули для роботи "в тіні" через менші витрати часу, ресурсів та корупційних ризиків. Це також сприяє покращенню інвестиційного клімату.

3. Політика податкової прозорості та оптимізація податкової системи:

Реформування податкової системи з метою її спрощення, зниження податкового навантаження (особливо на фонд оплати праці), підвищення прозорості податкового адміністрування та створення умов для чесної конкуренції в Україні характеризується декількома ключовими етапами.

Перехід на спрощену систему оподаткування для малого та середнього бізнесу (єдиний податок) став одним з важливих механізмів, що дозволяє працювати легально з відносно низьким податковим навантаженням та простим обліком. Хоча вона й має свої недоліки та часто критикується, але саме вона допомогла вивести значну кількість мікро- та малого бізнесу з тіні. Зменшення ставки Єдиного соціального внеску (ЄСВ) з 37% до 22% у 2016 році мало на меті стимулювати легалізацію зарплат та зайнятості, хоча повністю проблему "зарплат у конвертах" не вирішило. Автоматизація податкових процесів, зокрема електронні кабінети платників податків, автоматизована система відшкодування ПДВ, електронні чеки (РРО/ПРО) також допомогли в підвищенні прозорості та зменшенні корупції в податковому адмініструванні.

4. Боротьба з корупцією та зміцнення верховенства права:

Боротьба з корупцією та зміцнення верховенства права є фундаментальним інструментом легалізації тіньового бізнесу, адже створення незалежних антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС) та системні зміни у правоохоронній і судовій системах безпосередньо впливають на довіру бізнесу до держави. В Україні ці механізми активно впроваджуються, включаючи посилення фінансового моніторингу, але їхня ефективність залишається помірною через довготривалість реформ та все ще високий рівень корупції, що стримує масовий вихід бізнесу з тіні. Лише послідовне забезпечення невідворотності покарання та повного захисту прав власності дозволить цьому інструменту розкрити свій потенціал у детінізації економіки України.

5. Розвиток безготівкових розрахунків та цифровізація:

Розвиток безготівкових розрахунків та цифровізація - це потужний інструмент легалізації тіньового бізнесу, оскільки він значно обмежує можливість для готівкових тіньових операцій та спрощує взаємодію з державою. Україна демонструє високу ефективність у цьому напрямку, ставши лідером у Європі за рівнем поширення безготівкових платежів та завдяки революційному впровадженню застосунку "Дія", який значно спрощує державні послуги для бізнесу. Проекти на кшталт е-резидентства додатково посилюють цей вектор, створюючи прозоре та зручне онлайн-середовище. Ці цифрові ініціативи сприяють не тільки виведенню бізнесу з тіні, а й загальному підвищенню прозорості та ефективності економіки.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Більшість із зазначених механізмів були розроблені та реалізовані в Україні, проте їхня ефективність часто є обмеженою. Це пов'язано з кількома факторами:

- некомплексність: Механізми часто впроваджуються фрагментарно, без належної координації між різними гілками влади та інституціями;
- низька довіра: Високий рівень корупції та нестабільність правової системи підривають довіру до державних ініціатив, у тому числі до податкових амністій;
- відсутність невідворотності покарання: Залишається проблема з ефективним покаранням за тіньову діяльність, що зменшує стимули для виходу з тіні;
- недостатній захист прав власності: Незважаючи на певні покращення, рейдерство та недосконалість судової системи все ще є стримуючими факторами для повної легалізації.

Для підвищення ефективності цих механізмів в Україні необхідний більш системний та послідовний підхід, що включає подальшу дерегуляцію, посилення боротьби з корупцією, реальну судову реформу, а також побудову високої податкової культури та довіри між державою та бізнесом. Надзвичайно важливий комплексний підхід, що охоплює не лише податкові амністії, а й системні реформи в судовій, правоохоронній та антикорупційній сферах. Важливо продовжити політику дерегуляції та спрощення ведення бізнесу. Широке впровадження цифровізації — електронного урядування, електронних платежів та використання Big Data — має стати пріоритетом. Необхідно посилити боротьбу з корупцією, забезпечуючи невідворотність покарання. Для підвищення довіри до держави важливо формувати стабільну та передбачувану економічну політику та забезпечити надійний захист прав власності. Підвищення податкової культури через освітні програми та діалог між державою та бізнесом є також критичним. Україні варто активно вивчати успішні кейси Грузії, Естонії та Сінгапуру, адаптуючи їх досвід до власних реалій, а також активно залучати міжнародних партнерів для підтримки та обміну досвідом.

Легалізація тіньового бізнесу є багатогранним процесом, що вимагає системного та комплексного підходу. Міжнародний досвід демонструє, що успіх досягається завдяки поєднанню податкових стимулів, дерегуляції, зміцнення правових інститутів, ефективній боротьбі з корупцією та активному впровадженню інноваційних технологій. Роль держави, бізнесу та громадськості є взаємодоповнюючою та невід'ємною для досягнення бажаних результатів. Вплив легалізації на економічний розвиток є беззаперечно позитивним, адже він сприяє збільшенню податкових надходжень, покращенню інвестиційного клімату, зростанню ВВП та підвищенню добробуту населення. Для України, використання цього досвіду, адаптованого до національних умов, є критично важливим для побудови прозорої, конкурентоспроможної та стабільної економіки. Подальші дослідження могли б зосередитися на детальному аналізі конкретних пілотних проектів з легалізації в Україні та оцінці їхнього впливу на макроекономічні показники.

References

1. Schneider, F., & Enste, D. H. (2002). *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
2. Asian Development Bank. (2015). *Informal Economy: The Path to Inclusive Growth*. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank.
3. Morris, S. (2009). The Political Economy of Mexico's War on Drugs. *Journal of Latin American Studies*, 41(2), 263-284.
4. International Monetary Fund (IMF). (2018). *Tax Policy and Administration in Latin America: Challenges and Opportunities*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
5. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2021). *The Shadow Economy in Ukraine: Levels, Causes and Consequences*. Kyiv: Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine.
6. PwC. (2019). *The Global Shadow Economy: Addressing Informality in the Digital Age*. PwC Global Insights.
7. World Bank. (2005). *Georgia: Towards an Effective and Transparent Public Administration*. Washington, D.C.: World Bank